

İtalya'nın Oniki Ada'yı İşgali ve Güney Arnavutluk Sorunu (1912-1918)

Italian Occupation of Dodecanese and Question of South Albania (1912-1918)

İsmail Ediz

Öz

İtalya, Trablusgarp Savaşı devam ederken Osmanlı Devleti'ne karşı bir teminat amacıyla Oniki Ada'yı işgal etmiştir. Aynı dönemde Yunanistan'ın Balkan Savaşları sırasında daha kuzeyde yer alan adaları işgal etmesiyle birlikte adalar bölgesine kimin hâkim olacağı konusu İtalya ve Yunanistan arasında uluslararası bir soruna dönüşmüştür. Oniki Ada üzerinden sürdürülen Yunan İtalyan siyasi ve ekonomik rekabeti Güney Arnavutluk konusunda iki devletin karşıt tezleri dolayısıyla daha da alevlenmiştir. Böylece Oniki Ada ve Güney Arnavutluk sorunu ilerleyen dönemde iki taraf arasındaki bölgesel rekabetin temel sorunsalları olurken taraflar arasındaki çekişme Akdeniz, Adriyatik ve Balkanların nihai statükosunun tartışıldığı bütün müzakerelere etki etmiştir.

Anahtar Kelimeler: İtalya, Yunanistan, Oniki Ada, Güney Arnavutluk, Kuzey Epir

---

Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler

Bölümü, ismailediz@sakarya.edu.tr

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 21.02.2016

DOI: 10.17550/aid.37489

Abstract

Italy occupied the Dodecanese during the Tripoli War in order to have a guarantee against the Ottoman Empire. In the same period with Greek occupation of islands located in the north during the Balkan Wars, who was going to dominate the region had become an international problem between Italy and Greece. Greek-Italian political and economic competition, continued over the Dodecanese Islands, flared up much more due to anti-thesis of two states about the status quo of southern Albania. Thus, while the problem of the Dodecanese Islands and South Albania became the basic problems of regional competition between the two sides in the coming period, contention between two states had effected all negotiations discussing the final status quo of Mediterranean, Adriatic and the Balkans.

Keywords: *Italy, Greece, Dodecanese, South Albania, North Epirus*

Giriş

Batı literatüründe “Dodecanese” veya benzer şekillerde adlandırılan Oniki Ada, Akdeniz’de Güney Batı Anadolu’nun hemen açığında, Rodos’u da içine alan adalar topluluğunu ifade eder. Osmanlı Devleti bu adaları “cezayir-i isnâ-aşer” olarak adlandırmıştır¹. Daha kuzeydeki Midilli, Sakız ve Sisam gibi adalar diplomatik çevrelerde genellikle Oniki Ada’nın dışında tutulmuş ve ayrı konumlandırılmıştır². Osmanlı Devleti de Anadolu’ya çok yakın olmalarına rağmen güneyde yer alan adaları farklı değerlendirmiş ve konum itibarıyla kuzeydekilerden ayırt etmiştir. Oniki Ada olarak bilinen gurubun içinde yer alan adalar: Patmos, Lipsos, Leros, Kilimli, İstanköy, Astropalya, İncirli, İlyaki, Sömbeki, Herke, Kerpe ve Kaşot’tur³. Osmanlı Devleti 16. yüzyılın başından itibaren Rodos ve çevresindeki bu adalara hâkim olmuştur. 20. yüzyılın başlarına kadar adaların statükosu değişmemiş olmasına rağmen buralarda yaşayan Yunan kökenliler uzun süredir Helenizm’in etkisindeydi ve Yunanistan’la birleşmeyi istiyordu⁴. Diğer yandan Osmanlı hâkimiyetine girene kadar Rodos’un St. John şövalyelerine bağlı olması İtalyanların kendilerini meşru mirasçı olarak görmesine neden olmuş ve bu durum onlar adına küçük de olsa bir sahiplik iddiası ifade etmiştir⁵.

Trablusgarp Savaşı’na kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan güneydeki adalar topluluğu, savaş sırasında İtalya’nın işgaline uğramış ve böylece Oniki Ada sorunu ortaya çıkmıştır. Sorunun birinci derece muhatapları Osmanlı Devleti, İtalya ve Yunanistan olmakla birlikte İngiltere, Fransa, Rusya gibi devletler de pozisyonları itibarıyla meseleye müdahil olmuşlardır. Bu bağlamda Oniki Ada etrafında ortaya çıkan tartışmalar İtalya ve Yunanistan’ın bölgesel rekabetine yansımış, başta Güney Arnavutluk⁶ olmak üzere iki devlet arasındaki başka sorunların müzakeresinde gündeme gelmiştir.

Aslında 19. yüzyıl boyunca iki toplumun karşılıklı olarak birbirlerine karşı politika ürettikleri söylenemez. Aksine Yunan bağımsızlık hareketine

---

1 Cevdet Küçük, *Diyabet İslam Ansiklopedisi*, yıl:2007, cilt:33, s. 353-355.

2 İngiliz belgelerinde bu adalar “Dodecanese” tabirinden farklı olarak “Aegean Islands” olarak adlandırılır.

3 Şerafettin Turan, “Rodos ve 12 Ada’nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı”, *Belleten*, Cilt XXIX, Sayı 113 - Ocak 1965.

4 F.O. 608/37/1, Venizelos’ Memorandum, 30 December 1918.

5 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

6 Yunanlılar bu bölgeyi “Kuzey Epir” olarak adlandırmaktadır.

İtalyanlar destek vermiş, buna karşılık Yunanistan, İtalya'nın siyasi birliğinin sağlanması sürecinde komşusuna desteğini esirgememiştir. 19. yüzyıl boyunca iki devletin denizlere hâkim olan büyük güçlere bağımlılığı, dış politikada dengeleyici bir unsur olmuştur. Dolayısıyla taraflar arasındaki rekabet, ticari alanın ötesine geçmemiştir. Bu dönemde İtalya ile Yunanistan arasındaki ender anlaşmazlıklardan biri İyon Adaları'dır. Daha çok Venedik kültürünün hâkim olduğu İyon Adaları'nın İngiltere tarafından Yunanistan'a verilmesinin ardından bu anlaşmazlık çözülmüştür. Yine bu dönemde İtalya ile Avusturya arasındaki rekabetin bir yansıması olarak İtalya'nın Arnavutluk sorununa yönelik agresif politikasından söz edilebilir. Yunanistan bu sorunla az da olsa ilgilenmiş fakat bunun çatışmaya dönüşmesine neden olacak bir tutumdan da kaçınmıştır⁷.

İtalya ve Yunanistan için 20. yüzyılın başı farklı bir dönemi ifade eder. Önceki yüzyılda ulus olma süreçlerini büyük oranda tamamlayan iki toplum, Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olma iddiasıyla Akdeniz'de daha etkin bir konum elde etmeyi hedeflemiştir. Buradan hareketle iki devlet yüzyılın başında dış politikalarını Osmanlı Devleti aleyhine olacak şekilde yayılcı bir çizgiye kaydırmıştır. 1910'da Yunanistan'da iktidara gelen Venizelos'un dış politikadaki temel hedefi büyük Yunanistan'dır. Helenizm ve Megali İdea projeleri büyük oranda Osmanlı coğrafyasıyla ilgilidir⁸. İtalya ise 1911'de Akdeniz'in güneyindeki Trablusgarp'a saldırarak sömürgecilik niyetini açığa vurmuştur. Daha sonrasında ise Batı Anadolu topraklarına talip olarak sömürgeci politika çerçevesini genişletmiştir. Dünya savaşı öncesinde ve sonrasında Osmanlı aleyhine yürütülen genişleme stratejisi İtalya ve Yunanistan'ı sık sık karşı karşıya getirmiştir. Adalar, Batı Anadolu ve Güney Arnavutluk üzerinden devam eden iki devlet arasındaki rekabet diplomasi süreçlerinin ana gündem maddelerinden birini teşkil etmiştir. Ekonomik ve siyasi rekabete, Ortodoks ve Katolik Kiliseleri arasındaki çekişmeler de ekenince Akdeniz ve Adriyatik ile ilgili konular uluslararası alanda iki tarafın temel çatışma sorunsalları haline gelmiştir.

İtalya'nın 1911'de bir Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'a saldırmasıyla birlikte ortaya çıkan bir takım gelişmeler, İtalya ile Yunanistan arasındaki mücadelenin somut başlangıcı sayılabilir. Bu dönemden itibaren iki

7 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

8 Helenizm ve Megali İdea'nın Türkiye'ye etkisiyle ilgili bir çalışma için bkz. Halil İnalçık, "Helenizm, Megali İdea ve Türkiye", *Doğu Batı*, Yıl:8, Sayı:31, Mart-Nisan 2005.

taraf arasında yaşanan çatışmanın üç temel parametresi vardır. Bunlar Oniki Ada, Güney Arnavutluk (Kuzey Epir) ve Batı Anadolu sorunudur. Bu çalışmada batı Anadolu sorunu kapsam dışındadır zira Batı Anadolu İtalya, İngiltere ve Fransa arasında yapılan gizli bir anlaşmanın konusu olduğu için uzunca bir süre gündeme gelmemiştir. Oniki Ada ve Güney Arnavutluk sorunu bağlamında ortaya çıkan Yunanistan ile İtalya arasındaki çatışmanın temelinde diğer birçok uluslararası çatışmada olduğu gibi sınır sorunları ve etnik sorunlar yer almaktadır. İki devlet arasında yaşanan çatışmanın büyük oranda yayılmacı ve emperyalist amaçlardan beslendiği ve tarafların statü-koyu bu doğrultuda değiştirmeye çalıştıkları söylenebilir. Bu açıdan tarihsel süreçte Oniki Ada ve Güney Arnavutluk sorununu birbirinden ayrı değerlendirmek mümkün değildir. İtalya ve Yunanistan, müzakere süreçlerinde birbirlerine karşı üstünlük sağlayabilmek için bu iki sorunu eşgüdümlü olarak ele almıştır. Böylece iki tarafın Oniki Ada ve Güney Arnavutluk konusundaki revizyonist politikaları sonucunda büyük devletlerin de müdahil olduğu uzun yıllar devam edecek bir müzakere ve çatışma süreci yaşanmıştır. Çatışma büyük oranda diplomatik müzakereler aracılığıyla çözülmeye çalışılsa da zaman zaman askeri enstrümanlar da devreye girmiştir.

Bu çalışma, 1912'de İtalya'nın Oniki Ada'yı işgaliyle başlayan süreçte ortaya çıkan ve realizm-romantizm arasında sıkışan çıkar çatışmalarını irdelemektir. Başta Osmanlı Devleti, İtalya ve Yunanistan olmak üzere dünya savaşının sonuna kadar Oniki Ada sorunuyla ilgili yaşanan gelişmelere taraf olan devletlerin politikaları çalışmanın temel konusudur. Öte yandan Güney Arnavutluk'la ilgili tartışmaların Oniki Ada sorununun gidişatına etki ettiği tezinden hareketle bu konuda müzakere süreçlerinde eşgüdümlü olarak yapılan tartışmalara çalışmada yer verilmiştir. Çalışmanın temel kaynağını İngiliz ve kısmen Osmanlı arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalara katkı olarak, burada kullanılan İngiliz arşiv belgeleri söz konusu süreçlerde yaşanan tartışmalarla ilgili mevcut bilgileri detaylandırarak niteliktedir. Oniki Ada sorunu esasen II. Dünya Savaşı sonrasına kadar devam etmiştir ancak bu çalışma, 1912 İtalyan işgaliyle başlayan dönemden I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan gelişmeleri kapsamaktadır.

İtalya'nın Oniki Ada'yı İşgali ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

İtalya, Trablusgarp Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne karşı bir teminat olmak üzere bazı bölgeleri ele geçirmeyi amaçlamıştır. Harp esnasında İtalya'nın Akdeniz'deki bazı adalara saldıracağı konusunda İstanbul'a gelen istihbarat söz konusudur dolayısıyla Osmanlılar açısından işgaller sürp-

riz olmamıştır⁹. Hatta İstanbul'daki hükümet bu durumda hangi tedbirlerin alınması gerektiğini kendi arasında tartışmaya başlamıştır¹⁰. İtalya'nın öncelikli hedefi Ege'nin kuzeyindeki adaları ve hatta boğazları zorlamaktı¹¹ fakat bu girişim başta İngiltere ve Fransa olmak üzere diğer devletlerden tepki çekince İtalyanlar hedeflerini küçültmek durumunda kalmıştır¹². Osmanlı Devleti'nin bu konuda aldığı ilk istihbarat da İtalya'nın Midilli Sakız ve Rodos adalarını işgal edeceği yönündedir¹³. İşgal söylentilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte Osmanlılar Avrupa nezdinde çeşitli girişimlerde bulunarak İtalya'nın bu hamlesini önlemeye çalışmıştır. Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa İngiltere nezdinde yaptığı girişimlerle İtalyanların uyarılmasını istemiştir¹⁴. Bu ihtimal karşısında Osmanlılar askeri tedbirler alma yoluna gitmiş ve belli kuvvetleri bölgeye aktarmayı planlamıştır¹⁵. Osmanlı kamuoyunda tartışmalar devam ederken kuzeydeki operasyonların fazla tepki çekeceğini düşünen İtalyan donanması, Ege'nin güneyindeki Oniki Ada bölgesine yönelmiş ve Mayıs 1912'de kısa süre içerisinde Rodos dâhil olmak üzere adaların işgalini tamamlamıştır. Devam eden savaşla bir ilgisi olmasına karşın bu işgalin temel sebebi, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ı tahliye etmeme ihtimali karşısında bazı bölgeleri elde rehin tutabilmektir¹⁶. Öte yandan Trablusgarp Savaşı sırasında diğer Osmanlı toprakları üzerindeki ekonomik aktiviteleri kısıtlanan İtalyanlar, ilişkileri normalleştirmek için adaları bir koz olarak kullanmayı hedeflemiştir. Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki Yunanistan'ı Akdeniz'de ciddi bir rakip olarak gören İtalya, bu adaları ileride yaşanacak sorunların müzakeresinde diplomasinin bir aracı olarak kullanabilecekti.

---

9 BOA.DH.SYS., 75/1.

10 BOA.BEO., 4009/300665.

11 Konuyla ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Nuri Karakaş, "Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanması'nın Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 6 Sayı 12 Yaz 2013.

12 Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", *Bellekten*, Cilt XXIX, Sayı 113 - Ocak 1965.

13 BOA.MKT.MHM., 740/19.

14 BOA..BEO., 4191/314252.

15 BOA. BEO., 4190/314243.

16 Richard Bosworth, "Britain and Italy's Acquisition of the Dodecanese, 1912-1915", *The Historical Journal*, Vol. 13, No. 4 (Dec., 1970), pp. 683-705.

İşgallerden kısa süre sonra Balkan Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte Osmanlı Devleti Trablusgarp konusunda İtalya ile anlaşmaya mecbur kalmıştır. 18 Ekim 1912'de imzalanan Uşi Anlaşması'nda, Trablusgarp'la ilgili maddelerin yanı sıra işgal altındaki adalarla ilgili bir maddeye de yer verilmiştir¹⁷. Buna göre Trablusgarp'ta bulunan Osmanlı askeri ve idari personelinin bölgeden ayrılması ve bunu takip eden süreçte İtalyanların Oniki Ada'yı tahliye etmesi gerekiyordu¹⁸. Fakat ilerleyen süreçte Osmanlı Devleti Trablusgarp'ı terk etmesine rağmen konu uluslararası bir soruna dönüşmüş, adaların Osmanlı lehine tahliyesi hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. İtalyanlar tahliyeyi geciktirme konusunda bahane bulmakta sıkıntı çekmediler. Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin Yunanistan'la karşı karşıya gelmesi İtalyanların bölgede kalması adına bir fırsat oldu. Yunanistan'la Osmanlı Devleti'nin yaşadığı her kriz İtalyanların adalarda kalma sürecinin uzamasına katkı sağlamıştır¹⁹. Öte yandan Uşi Anlaşması'na göre Osmanlı Devleti'nin bir takım ekonomik sorumluluklarını yerine getirmediği gerekçesi de İtalyanların adalarda kalmasında bir sebep olarak öne sürüldü. İtalya'nın adaları tahliye etmemesinin ardında yatan en önemli nedenlerden biri de aynı dönemde Yunanistan'la çatışmaya başladıkları Güney Arnavutluk sorunudur.

Böylece gerek siyasi gerekse ekonomik nedenlerle İtalya, Oniki Ada'yı uzun süre tahliye etmeyecek, bir süre sonra *de facto* olarak ilhak edecektir. İtalyanların adalar konusundaki ısrarcı tavrı karşısında Yunanistan karşılık vermekte gecikmeyecektir. Akdeniz'deki etkinliği Helenizm politikasının vazgeçilmez bir unsuru olarak gören Yunanistan, Balkan Savaşları sırasında Bozcaada, Limni, Midilli ve Sakız gibi adaları işgal ederek adalar sorununa doğrudan dâhil olmuştur²⁰. İlerleyen süreçte Yunanistan'ın Meis ve Sisam adalarını da işgal etmesi, İtalya'nın Oniki Ada'yı tahliye etmeme konusundaki tavrını güçlendirirken rekabeti giderek artan düzeyde alevlendirmiştir. Bu dönemden itibaren sorunu uluslararası platforma taşımayı hedefleyen Yunanistan, aynı zamanda Ege'de bulunan bütün adaların bir arada değerlendirilmesi tezini öne sürmüştür²¹. Adalarla birlikte büyük

---

17 <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/boshtml/bos142.htm>.

18 BOA.BEO., 4116/308629.

19 *The Times* (London, England), Saturday, Sep 27, 1913.

20 Cevdet Küçük, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, yıl:2007, cilt:33, s. 353-355.

21 Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, Cilt XXIX, Sayı 113 - Ocak 1965.

Yunanistan'ın içinde yer alması düşünülen Güney Arnavutluk, Oniki Ada sorununda pazarlığın temel unsurlarından biri olacaktır.

İtalya'nın Oniki Ada ve Rodos'u işgal etmesiyle başlayan süreç, adalarda yaşayan Yunan halkı açısından Yunanistan'la birleşmek için bir fırsat olmuştur. İşgalin iyi niyetli ve geçici bir eylem olduğunu düşünen Yunan halkı İtalyan ordularını sevinçle karşılamıştır²². İtalya da bu doğrultuda adaları Osmanlı Devleti'ne yönelik bir teminat olarak işgal ettiğini ve Osmanlıların üzerine düşen sorumlulukları yerine getirdiği takdirde işgalin sona ereceğini Avrupa devletlerine bildirmiştir. Fakat ilerleyen günlerde İtalya'nın adalardan ayrılma niyetinde olmadığına dair bazı işaretler belirince adalarda yaşayan Yunan kökenli halk Yunanistan'ın bölgeyi ilhak etmesi yönünde organize olmaya başlamıştır²³. İşgalden yaklaşık bir ay sonra Haziran 1912'de Patmos Adası'nda gerçekleştirilen bir kongrede²⁴ Yunan kökenlilerin, anakarayla birleşmeye yönelik ortaya koyduğu irade İtalyanları rahatsız etmiştir²⁵. İtalya, talepleri görmezden geldiği gibi, kongreye katılanlardan bazılarını yönelik çeşitli yaptırımlar uygulamıştır²⁶. Adalar halkının yanı sıra dışardaki Yunan kökenlilerin adaların Yunanistan'a terk edilmesi konusunda uluslararası çevrelerde kulis yaptıkları bilgileri kayıtlarda yer almaktadır²⁷. Bu dönemde Londra'ya adalardan gelen istihbarat raporları İtalyanların kalıcı olduklarına dair bilgiler aktarmaktadır. İngiliz yetkililer, kendi aralarındaki yazışmalarda İtalya'nın nihayetinde en azından Rodos ve birkaç adayı elde tutmak isteyeceğine dair öngörülere yer vermiştir²⁸. Her ne kadar İtalya adalarda kalıcı olmayacağını sık sık deklare etse de bazı yerlerde bayrak asma ve pul basma gibi uygulamalar yerel halkı endişelendirmiştir²⁹.

22 İngiliz kayıtlarında adaların 143.080 kişilik toplam nüfusunun 133.761'inin Yunan olduğu yer almaktadır.

23 BOA.DH.SYS.,75/1.

24 Kongrede alınan kararlar için bkz. Necdet Hayta, "Rodos ile 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)", *OTAM Dergisi*, Yıl 5, Sayı 5, 1994, s. 141-142.

25 Joseph S. Roucek, "The Legal Aspects of Sovereignty Over the Dodecanese", *The American Journal of International Law*, Vol. 38, No. 4 (Oct., 1944), pp. 701-706.

26 Roucek, a.g.m.

27 BOA. MTZ.KB., 3/63.

28 F.O. 41560/106/13/44, No. 147, Sir F. Bertie to Sir Edward Grey, 9 September 1913.

29 Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı", *Belleten*, Cilt XXIX, Sayı 113 - Ocak 1965.

İtalya'nın Oniki Ada'yı işgal etmesi karşısında uluslararası çevrelerden farklı tepkiler gelmiştir. İşgal karşısında İngiltere'nin sert tepki göstermesi bekleniyordu. Adaların herhangi bir Avrupalı güç tarafından işgal edilmesinin Akdeniz'deki sorunları körükleyeceğini düşünen İngiltere esas itibarıyla adaların tahliyesinden yanadır³⁰. Fakat ilk etapta işgale karşı ılımlı tutumun çıkarlarına daha uygun olduğunu düşünen Londra'dan beklenen sert tepki gelmemiştir. İngilizlerin, Akdeniz'deki bu hareketlilik karşısında 19. yüzyıl boyunca göstermiş olduğu hassasiyeti göstermemesi aslında beklenmedik bir durumdur. İngiltere eskiden olduğu gibi Akdeniz'deki kısmi statüko değişikliklerini savaş sebebi sayamayacağını açıkça ilan etmektedir. Fransa, İtalya'nın sert bir dille uyarılmasını istediği halde İngiltere bundan kaçınmıştır. Rusya ve Yunanistan'ın da inisiyatif almasından yana olan İngiltere'nin bu mesele karşısında Akdeniz'le ilgili çıkar politikalarının hayata geçirilmesi konusundaki yöntemlerini güncellediği anlaşılmaktadır.

Blok siyasetinin had safhaya ulaştığı bir durumda İngiltere kendisini temkinli davranmak durumunda hissetmiştir. Bu dönemde İngiltere'nin ilgilenmesi gereken daha ciddi sorunları vardır. Yanı başındaki Kuzey Deniz'inde Almanya'nın ciddi bir deniz gücü olarak belirmesi İngiliz devlet adamları için çok daha önemlidir³¹. Öte yandan bir Akdeniz devleti olan İtalya'nın konumu muhtemel bir savaş durumunda önem arz edebilirdi. İtalya'nın Almanya ile müttefik ilişkisi İngilizlerin kafasında bazı soru işaretlerine neden olmuştur. Londra, İtalya'yı tahrik edip Almanya tarafına itecek hamlelerden genellikle kaçınmış, ılımlı bir politika takip etmiştir. Diğer bir tabirler adalar işgaline doğrudan tepki göstermenin ortaya koyacağı fayda ılımlı davranmanın ortaya koyacağından çok daha azdır. Bu tutum aslında klasik Anglosakson real politiğinin bir sonucudur. Nitekim Almanya'nın işgale karşı çekimser bir tavır sergileyerek bir anlamda bunu sorun etmeyeceğini belli etmesi, İngiltere'nin çekincelerinde haklı olduğunu ortaya koymuştur.

İngiltere ve Almanya'nın yumuşak tavrı karşısında adaların işgal edildiği günden itibaren Yunan tezini destekleyen Fransa, İtalya'ya sert tepki göstermiştir. Temmuz 1913'te İtalyan büyükelçisini net bir dille uyan Fransız dışişleri bakanı, İtalya'nın işgal ettiği bölgeleri Yunanistan'a teslim etmemesi durumunda Güney Arnavutluk konusunda İtalyan tezini destekle-

---

30 F.O. 1929/98/14/44, No. 211, *Sir Edward Grey to Prince Lichnowsky*, 23 January 1914.

31 Richard Bosworth, "Britain and Italy's Acquisition of the Dodecanese, 1912-1915", *The Historical Journal*, Vol. 13, No. 4 (Dec., 1970), pp. 683-705.

mekten vazgeçeceğini açıkça ifade etmiştir³². İtalya'nın Oniki Ada'yı işgali karşısında net tepki gösteren diğer bir taraf Avusturya'dır³³. İtalya işgallerden önce Almanya ve Avusturya'nın müdahalesini engellemek adına teşebbüslerde bulunmuştu³⁴. Fakat özellikle işgallerin Balkanlarla ilgili statükoya zarar vereceğini düşünen Viyana, duruma sert tepki göstermiştir. Avusturya gelecek açısından endişelidir zira İtalya veya Yunanistan'ın eline geçme ihtimali olan her bölge iki taraftan birine avantaj sağlayacak ve Balkan sorunlarına etki edebilecektir.

İtalya'nın Oniki Ada'yı işgalinden en fazla etkilenen ülke Yunanistan'dır. İşgal, yüzyılın başında iki devlet arasındaki çatışmanın temel sorunlarından birini teşkil etmiştir. Yunanistan, Akdeniz'deki adaların neredeyse tamamında self determinasyon ilkesi çerçevesinde hak iddia etmektedir. Dolayısıyla İtalya'nın işgal ettiği adaların tamamı Yunan taleplerine dâhildir. Buna karşın İtalya, Oniki Ada ve diğer adaların Yunanistan'a devredilmesi fikrine soğuk bakmaktadır. Bunun bir kaç nedeni vardır. Öncelikle İtalya, kendi çıkarları açısından Akdeniz'de dengelerin korunabilmesi için adaların Osmanlı Devleti'nden alınıp Yunanistan'a verilmesine karşıdır. Kuzey'deki Midilli ve Sakız gibi adaların Yunanistan'ın eline geçmesiyle dengeler değişecek ve bu durum İtalya'nın gelecekte ele geçirmeyi düşündüğü Batı Anadolu açısından risk oluşturacaktır. Dolayısıyla kuzeydeki adaların Osmanlı Devleti'nin elinde kalması gerekir. İtalya'nın adalar konusundaki tavrı biraz da Avusturya ile aralarındaki anlaşmadan kaynaklanmaktadır. Balkanlardaki dengelerin korunması açısından Avusturya, adaların Yunanistan'a devrine karşıdır ve İtalya da buna riayet etmektedir. Ayrıca İtalya, adaların devri konusunda özellikle Güney Arnavutluk'ta önemli bir taviz elde etmedikçe Yunanistan yerine Osmanlı Devleti'ni tercih edecektir³⁵.

İtalya'nın Oniki Ada'yı işgali karşısında tepki gösteren taraflardan biri de Osmanlı Devleti'dir. İşgal karşısında Avrupa nezdinde girişimlerde bulunan hükümet, bu girişimlerinden bir sonuç alamamıştır. Durumu kabul etmek zorunda kalan İstanbul, adalarda görev yapan resmi memurlar ve Müslüman halktan isteyenlerin tahliyesi için gerekli tedbirleri almaya

32 F.O. 34514/32304/13/44, No. 1180, Sir F. Bertie to Sir Edward Grey, 26 July 1913.

33 Şerafettin Turan, "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı" , *Belleten*, Cilt XXIX, Sayı 113 - Ocak 1965.

34 BOA.BEO., 4190/314235.

35 F.O. 2913/106/13/44, No. 509, Sir R. Rodd to Sir Edward Grey, 15 January 1913.

çalışmıştır³⁶. Osmanlı Devleti, işgal devam ettiği müddetçe İtalya'nın adalarda uyguladığı politikaları yakından takip etmiştir³⁷. Bu arada anakaradan adalara yönelik zahire ve hayvan ihracı, yerel ahalinin ihtiyacı haricinde durdurulmuştur³⁸. Osmanlı Devleti, Oniki Ada konusunda kendi aleyhine çıkacak her türlü karar karşısında direneceğini muhataplarına açık bir dille ifade etmesine rağmen, Oniki Ada'dan daha çok kuzeydeki adaların statüosuyla ilgilenmiştir. 1914'te Viyana'da bu konuyla ilgili olarak İngiliz yetkililerle görüşen Hilmi Paşa, güneydeki adaların Osmanlı Devleti için ikinci derecede öneme sahip olduğunu fakat daha kuzeyde yer alanlar konusunda taviz verilemeyeceğini belirtmiştir³⁹. Burası, İzmir ve Çanakkale açısından risk oluşturmaktadır. Osmanlı büyükelçisi özellikle Midilli ve Sakız adalarının Osmanlı Devleti açısından stratejik önem arz ettiği üzerinde durmuştur⁴⁰. Bu iki adanın Yunanistan'ın kontrolüne verilmesinin Osmanlı Devleti için tehlike doğuracağını düşünen Hilmi Paşa, olası bir çatışmada Yunanistan'ın bu bölge üzerinden ikmal olanaklarını genişletebileceğini ifade etmiştir⁴¹. Osmanlı Devleti'nin, Yunanistan'ın eline geçme ihtimali karşısında İtalya'nın Oniki Ada'yı tahliyesi sorununu ağırdan aldığı da bazı kaynaklarda iddia edilmiştir⁴².

Oniki Ada ve diğer adaların statüosuyla ilgili taraflar arasındaki derin görüş ayrılıkları, sorunun uluslararası müzakere platformlarına taşınmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuzeydeki adalar konusundaki rezervi, Yunanistan'ın adaların tamamında hak iddia etmesi ve İtalya'nın adalar meselesini Arnavutluk sorunu bağlamında değerlendirmek istemesi konuyu içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Böylece adaların geleceğiyle ilgili ortaya çıkan ihtilafın çözümü Avrupalı güçlerin hakemliğine bırakılmıştır. Adalarla ilgili olarak Osmanlı Devleti ve Yunanistan, 1913 Londra Anlaşmasının 5. maddesi gereği sorunun çözümünü 6 büyük devletin (İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya, İtalya) kararına bırakmayı kabul

---

36 BOA. BEO., 4064/ 304771; BOA. DH.EUM.MH.,246/42.

37 BOA. DH. ŞFR., 52/191.

38 BOA.BEO., 4091/306753; DH.İUM.EK., 89/53.

39 F.O. 25462/13439/14/19, No. 278, *Sir L. Mallet to Sir Edward Grey*, 2 June 1914.

40 F.O. 484/98/14/44, No. 188, *Sir M. de Bunsen to Sir Edward Grey*, 1 January 1914.

41 F.O. 754/98/14/44, No. 193, *Sir L. Mallet to Sir Edward Grey*, 6 January 1914.

42 F.O. 4474/98/14/44, No. 215, *Sir M. de Bunsen to Sir Edward Grey*, 27 January 1914; BOA. HR.SYS. Dosya No: 171, Gömlek No: 73.

etmişlerdir⁴³. Konuyu kendi aralarında görüşen 6 büyük devlet, Yunan işgali altındaki İmroz ve Bozcaada dışındaki adaların Yunanistan'a verilmesini kararlaştırmıştır. İmroz ve Bozcaada ise Osmanlı Devleti'ne bırakılıyordu. Öte yandan aynı görüşmelerde Yunanistan'dan adaları askeri amaçlar için kullanmayacağına dair gerekli garantileri vermesi istenmiştir⁴⁴. Bu arada adaların devredilmesi hususu Yunanistan'ın Arnavutluk'ta işgal ettiği bölgeleri tahliye etmesi şartına bağlanmıştır. Fakat Yunanistan bölgede işgal ettiği yerlerden çekilmediği gibi 6 devletin aldığı kararlar uygulanamamıştır. İtalyan işgali altında bulunan Oniki Ada sorunu toplantıda gündeme dahi gelmemiştir. İtalya Oniki Ada'yı Osmanlı Devleti'ne iade edeceğini bir kez daha ilan ederek bu sorunun görüşmelerin dışında tutulmasını sağlamıştır.

Müzakerelerin ardından Oniki Ada sorunu bir çözüme kavuşmadığı gibi Güney Arnavutluk üzerindeki iddialar da son bulmamıştır. Bundan sonraki süreçte Yunanistan, 6 büyük devletin nezdinde kendi adına tescillediği adalardan birkaçını, İtalyan işgali altında olmasına rağmen resmen Osmanlı toprağı kabul edilen Oniki Ada ile takas etme yolunu denemiştir. Üzerinde en fazla durulan plan, Osmanlı Devleti'ne Midilli'nin verilip karşılığında Oniki Ada'nın Yunanistan'a devredilmesidir. Yunanistan Sakız adasının devrine ise tamamen karşıdır. Venizelos, 1914 Mayıs'ında İngiliz yetkililerle yaptığı görüşmede görece olarak çok daha zengin bir bölge olan Midilli'nin Oniki Ada karşılığında Osmanlı Devleti'ne devredilebileceğini belirtmiştir. Yunan başbakan buna karşılık otonomi ve Hıristiyan bir yöneticinin atanmasını istemiştir⁴⁵. Bu plan İngilizler için de kabul edilebilirdi⁴⁶. Fakat böyle bir takasın önündeki en büyük engel şüphesiz İtalya'dır. İtalya, Oniki Ada'nın Yunanistan'a devredileceği her türlü projeye ulusal çıkarları açısından en başından beri karşı çıkmış ve bu konuyla ilgili olarak dünya savaşı öncesinde bir mutabakat sağlanamamıştır.

Birinci Dünya Savaşı, Oniki Ada ve Güney Arnavutluk sorununu farklı bir boyuta taşımıştır. Savaşın başında tarafsız kalan İtalya, adalarda kalıcı olmak için teşebbüslerini artırmıştır. Avusturya'nın savaşın içinde olması neticede Balkanların statüsünün değişeceği anlamına gelmektedir ve İtalya gelecekte ortaya çıkacak böyle bir duruma karşı önlemlerini baştan

43 F.O. 1929/98/14/44, No. 211, *Sir Edward Grey to Prince Lichnowsky*, 23 January 1914.

44 F.O. 1929/98/14/44, No. 211, *Sir Edward Grey to Prince Lichnowsky*, 23 January 1914.

45 F.O. 24936/13439/14/19, No. 274, *Sir F. Elliot to Sir Edward Grey*, 28 May 1914.

46 F.O. 27539/98/14/44, No. 283, *Sir Edward Grey to Sir E. Goschen*, 15 June 1914.

almaya çalışmıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte İngiltere açısından adaların statükosu önem kazanmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olmasıyla birlikte, İtalya'yı kazanmak isteyen fakat Yunanistan'ı da kızdırmak istemeyen İngiltere, adalar konusunda daha dengeli ve temkinli davranmıştır. Öte yandan İtalya ile Yunanistan arasındaki kaçınılmaz mücadele her geçen gün daha da alevlenmiştir. Bu arada Yunan Kralı Konstantin'in İngiltere'nin yanında savaşa dâhil olmak istememesi ve Venizelos'u istifaya zorlaması, İngilizlerin adalar konusunda İtalyanlara meyletmesine neden olmuştur. Yunanistan'da ilerleyen günlerde yaşanan siyasi kriz ve Venizelos'un politikasının başarısız olması, Yunanistan'ı İtalya karşısında zayıflatmıştır. Nitekim adaları verdiği takdirde çok şey kaybetmeyecek fakat İtalya'nın kendi tarafında savaşa girmesiyle Akdeniz'in güvenliğini büyük oranda tesis edecek İngiltere, diğer müttefikleriyle birlikte İtalya ile masaya oturmuş ve 26 Nisan 1915'te Londra Anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşmanın 8. maddesi adaların İtalya'ya ait olduğunu belirtmektedir. Anlaşmanın ardından savaşa dâhil olan İtalya, 22 Ağustos 1915'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş, aynı zamanda Uşi Anlaşması ile doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyeceğini ve Oniki Ada'yı terk etmeyeceğini ilan etmiştir⁴⁷.

İtalya'nın İtilaf cephesinde savaşa girmesiyle birlikte Yunanistan ile olan anlaşmazlıklar alevlenmiştir. Yunanistan'ın savaştan kaçtığı yönünde kara propaganda yapan İtalyan hükümeti, İtilaf kamuoyunu Yunanistan'a karşı kışkırtmıştır. Buna karşılık Yunanistan alaycı bir dille İtalya'nın savaş-taki rolünü küçümseme yoluna gitmiştir. Venizelos sonrasında işbaşına gelen hükümetler ve Yunan medyası, İtalya'ya karşı saldırgan ve provokatif bir dil kullanmıştır. Taraflar arasındaki gerilim arttıkça bu durum kaçınılmaz olarak adalarda yaşayan Yunan halkına doğrudan yansımıştır. Bu süreçte İtalyanların ada halkına yönelik davranışları da olumsuz yönde değişmiştir. İtalya, bu dönemde adalarda yaşayan Yunanlılara karşı mesafeli ve zorlaştırıcıdır. İtalyan ordularını kurtuluş olarak gören Yunan halkı ilerleyen süreçte özgürleşmek bir yana baskıcı uygulamalara maruz kalmıştır. İtalya hükümeti, adalardan 3 ay uzak kalanların geri dönmesine izin vermeyerek bir anlamda nüfus yapısıyla oynamayı hedeflemiştir. Yunanistan'ın savaşın dışında kaldığı aylar boyunca adalardaki konumunu güçlendiren İtalya, bazı kalıcı adımlarla geleceğe yönelik pozisyonunu kuvvetlendirmiştir. İtalyancanın resmi dil olarak ilan edilmesi, yerel yönetimlerin ve gümrüklerin kurulması

---

47 Cevdet Küçük, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, yıl:2007, cilt:33, s. 353-355.

bu uygulamalara örnek teşkil edebilir⁴⁸. Fakat ilerleyen dönemde İtalya'nın adalar konusundaki tekeli, Yunanistan'ın İngiltere'nin yanında savaşa dâhil olmasıyla birlikte kırılmış ve ilişkiler farklı bir evreye girmiştir.

Güney Arnavutluk (Kuzey Epir) Anlaşmazlığı ve Oniki Ada Sorunu

20. yüzyılın başında İtalya ile Yunanistan arasındaki rekabetin temel sorunlarından biri Güney Arnavutluk'tur. Yunanlıların tarihsel bir iddianın gereği olarak "Kuzey Epir" olarak adlandırdıkları bölgenin geleceğiyle ilgili tartışmalar, İtalya ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin, dolayısıyla Oniki Ada meselesinin seyrine etki edecek düzeydedir. Güney Arnavutluk'un konumu ve nüfus yapısı, bölgenin iki taraf arasında sorun teşkil etmesinin temel nedenidir. Yunanistan, Arnavutların Tosk koluna mensup fakat Yunan Ortodoks kilisesine bağlı bölge halkının daha çok Yunan kültürüne yakın olduğunu, dolayısıyla Yunanistan'la birleşmesi gerektiğini iddia etmiştir. Öte yandan İtalya, bölgede yaşayan halkların Yunan olmadığını öne sürmüş ve Adriyatik'teki üstünlük açısından önem arz eden bölgenin Yunanistan'ın kontrolüne girmesine şiddetle karşı çıkmıştır. İtalya'nın tezi bağımsız ve birleşik bir Arnavutluk'tur. İki taraf arasındaki uzlaşmazlık yerel halk arasında bir takım gerginliklerin yaşanmasına neden olurken, mesele uzunca bir süre uluslararası müzakerelerin gündemini meşgul etmiştir. Bu tartışmanın Oniki Ada sorununun gündemde olduğu döneme denk gelmesi, iki konunun bütün müzakereler boyunca aynı anda değerlendirilmesine neden olmuştur. Taraflar kendi çıkarları doğrultusunda iki sorunu gerektiği anda müzakerenin bir enstrümanı olarak masaya getirmişler ya da gündeme gelmesine karşı çıkmışlardır.

Balkan Savaşları sırasında Arnavutluk'ta yaşanan gelişmeler, Balkan haritasının yeniden düzenlendiği günlerde Arnavutluk'un geleceğini de tartışmaya açmıştır. Yunanistan, savaş sırasında Arnavutluk'un bir bölümünü işgal etmesine rağmen, savaş sonunda yapılan anlaşmalarla istediği bölgelelerin tamamını alamamıştır. 11 Ağustos 1913'te Edward Grey başkanlığında toplanan Londra Büyükelçiler Konferansı, Yunan tarafının şiddetli itirazlarına rağmen bağımsız Arnavutluk'un kurulmasına karar vermiştir⁴⁹. Aynı anlaşmayla Yunanistan'ın ilhak etmeye çalıştığı "Kuzey Epir", Yunanistan ile Arnavutluk arasında sınır kabul edilmiştir. Söz konusu müzakerelere müdahil olan İtalya, Yunanistan'ın Arnavutluk'un güneyiyle ilgili amaçlarından

48 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

49 F.O. 7684/580/90, No.609, Nicolson's Memorandum, 14 April 1921.

haberdardır ve bu dönemden itibaren adalar sorununun aynı zamanda Arnavutluk meselesi bağlamında ele alınması gerektiğini öne sürmüştür. Böylece henüz 1913'te, İtalya elinde daha ne kadar tutabileceği belli olmayan adaları, Arnavutluk meselesinin kendi lehine çözülmesinde koz olarak kullanmayı hedeflemiştir.

Yunanistan, istenmeyen sonuçlar doğuran anlaşmalara rağmen bölgeyi kendi kontrolü altına alma konusundaki ısrarcı tavrından vazgeçmemiştir. Buna karşılık Yunan iddialarının karşısında İtalya şiddetli direnç göstermeye devam etmiştir. Adriyatik'in girişine denk düşen bölgenin Yunan kontrolüne girmesi, İtalya'nın istemediği bir durumdur. Üstelik Yunanistan'a muhalefet eden yalnızca İtalya değildir. Balkan sorunuyla yakından ilgilenen Avusturya da Yunan tezine karşıdır. İtalya kendi tezini desteklerken Avusturya'nın bu karşıtlığından sık sık istifade etmiştir⁵⁰. Avusturya ve aynı zamanda İtalya, Yunan sınırının Korfu Kanalı'nı içine alacak şekilde daha kuzeyde bir yerde belirlenmesi ihtimalinden endişe ediyorlardı. Böyle bir durumda Adriyatik ve Balkanların statüsü Yunanistan lehine değişecekti⁵¹. Fakat iki devletin muhalefetine rağmen Yunanistan bir yandan uluslararası düzeyde girişimlerini devam ettirirken diğer yandan bölgedeki yerel halkı organize etmeye çalışmıştır. Bu dönemde Yunanistan'ın bölge halkını isyana kışkırttığına dair iddialar ve haberler oldukça fazladır. Venizelos, kendilerinin halkı kışkırtmadığını ancak silahlananlara da engel olamayacaklarını belirterek iddiaları yalanlamıştır⁵². Yunan başbakan, güneyde yaşayan insanların Arnavutluk ile birleşmeye zorlandıkları takdirde ayaklanacakları iddialarını canlı tutarak, uluslararası kamuoyunu etkilemeye çalışmış, Yunan yanlısı otonom bir devletin altyapısını oluşturmaya çalışmıştır.

Konuya taraf olan devletlerin kendi aralarındaki tartışmalar devam ederken Arnavutluk'u yönetmek üzere belirlenen Prens William, 7 Mart 1914'te Dıraç'a ulaşmıştır. Fakat Yunanistan'ın müdahaleleri William'ın otorite sağlamasını olanaksız kılmıştır. Atina, Balkan Savaşları esnasında Güney Arnavutluk'a giren askerleri aracılığıyla yerel Yunan halkına destek veriyordu. Her ne kadar Venizelos Hükümeti savaştan sonra askerleri geri çektiğini ilan etse de bu askerlerin büyük kısmının bölgede varlığını

---

50 F.O. 17942/13799/13/44, No. 851. Sir R. Rodd to Sir Edward Grey, 15 April 1913.

51 F.O. 21878/13799/13/44, No. 966, Sir R. Rodd to Sir Edward Grey, 8 May 1913.

52 F.O. 55760/13799/13/44, No. 89, *Sir F. Elliot to Sir Edward Grey*, 10 December 1913.

sürdüğü kayıtlarda yer almaktadır⁵³. Çok geçmeden Yunan taraftarları, Atina'nın kıskırtmasıyla Zographos idaresinde bölgesel yönetim ilan etmiştir. Mayıs 1914'te imzalanan Korfü Protokolü ile Arnavut Prensiği içerisinde otonom bir Kuzey Epir Cumhuriyeti, Arnavutluk ve Avrupalı güçler tarafından da kabul edilmiştir. İlerleyen süreçte William idaresinin başarısızlıklarıyla bölgedeki karmaşa daha da artarken, dünya savaşının patlak vermesinin ardından William görevinden ayrılmış ve Arnavutluk'ta istikrarlılık devam etmiştir.

Dünya savaşı, Arnavutluk sorununun büyük devletler tarafından ötelenmesine neden olmuştur. Savaşla birlikte Avrupalı devletlerin ilgisi başka sorunlara yönelince, İtalya ve Yunanistan Güney Arnavutluk'la ilgili geleceğe yönelik adımlar atmaya devam etmiştir. Bu çerçevede İtalya, 1863'ten beri İyon Adaları'nın bir parçası olarak kabul edilen ve İngiltere tarafından Yunanistan'a verilen Saseno adasını Ekim 1914'te işgal etmiştir. İtalyanlar ardından Avlonya denilen bölgeyi de ele geçirmiştir. Bu işgallere misilleme olarak bütün Güney Arnavutluk'u işgal eden Yunanistan, savaşın olağanüstü şartları altında meseleyi oldubittiye getirmek istemiştir. İşgal mevcut uluslararası hukuka aykırıdır fakat Yunanistan, sorunun savaş sonrasında barış masasında çözüleceğini ilan ederek tepkileri azaltmaya çalışmıştır⁵⁴. Bu arada Venizelos iyi niyet göstergesi olarak bölgede Yunan krallığına bağlı bir yönetim tesis etmeyeceğini de duyurmuş ve sık sık işgalin fiili bir durum yaratma amacı taşımadığını İtilaf ve İttifak Devletleri'ne açıkça ifade etme gereği hissetmiştir⁵⁵.

Atina ve Roma'nın bu iki sorun bağlamında birbirine karşı yürüttüğü politikalar iki ülke haklarını da olumsuz etkilemiştir. İtalya'nın muhalif tutumu karşısında Yunan meclisinde İtalya'ya karşı ağır hakaretler yapılmıştır. Öte yandan aynı dönemde İtalyan basını Yunanistan'a karşı ciddi bir kampanya başlatmıştır. İtalya'nın iyi niyet çabalarına rağmen Venizelos'un düşmanca tavrını devam ettirdiği üzerinden yapılan suçlamalar halk arasındaki Venizelos karşıtlığını beslemiştir. Bir süre sonra savaşa dâhil olma konusunda Konstantin ile uyuşmazlığa düşen Venizelos'un iktidarı terk ederek Atina'dan ayrılmak zorunda kalması da bu durumu değiştirmemiştir. Aksine Venizelos'un Selanik'te ayrı bir hükümet kurması, İtalyan kamuoyunda ciddi anlamda rahatsızlık yaratmıştır. Selanik'teki bölgesel yönetimle ilgili haber-

53 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

54 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

55 *The Times* (London, England), Tuesday, Oct 27, 1914; pg. 7.

lere bile tahammülü olmayan İtalyan hükümeti bu dönemde Yunanistan'la ilgili haberlere sansür uygulamıştır⁵⁶. Yunanistan'ın yayılcı tezlerinin arkasında Venizelos'un bulunması ve bunların neredeyse tamamının İtalyan tezleriyle çatışıyor olması, ilerleyen günlerde eski Yunan başbakanına karşı öfkeyi giderek artıracaktır.

Atina'dan ayrıldıktan sonra Selanik'te bölgesel yönetim ilan eden Venizelos'un dış politika söyleminde yer tutan iki temel sorun Güney Arnavutluk ve Oniki Ada'dır. Venizelos, yeni durumda eski politikasını devam ettiriyordu fakat İtalya'yı ikna etmek için yöntemini biraz değiştirmiş görünüyordu. Selanik yönetimi bu dönemde Yunanistan'ın Güney Arnavutluk politikasının İtalya'nın çıkarlarına aykırı olmadığı tezini savunmuştur. İtalya'nın Adriyatik'e hâkim olmak istediğinin farkında olan Yunan devlet adamı, bu iki bölgenin İtalyan kontrolüne geçmesine dair hiçbir rezervi olmayacağını açıkça ifade ederek rakibini yumuşatmaya çalışmıştır. Zira bu yolla zaten İtalyan işgalindeki Avlonya ve Saseno'yu vererek Oniki Ada ve Güney Arnavutluk konusundaki taleplerini kabul ettirebileceğini düşünmektedir. Buna karşın İtalya'nın Avlonya ve Saseno'yu bu konulara karıştırmaya hiç niyeti yoktur ve Güney Arnavutluk meselesinin Oniki Ada ile aynı anda ele alınması tezini savunmaktadır. Oysaki Arnavutluk'un güneyini Yunan sınırlarına dâhil etmeyi milli bir mesele olarak gören Venizelos, bu sorunla Oniki Ada sorununun birbirinden ayrı değerlendirilmesinden yanadır⁵⁷. Adalar konusundaki temel teziyle Arnavutluk'un güneyiyle ilgili tezleri benzer iddialar içeren Venizelos, bir anlamda eski tutumunu devam ettiriyordu. Buna göre İtalya, çıkarları açısından önem arz eden bazı adaları elinde tutabilirdi fakat Yunanistan'ın bir parçası kabul edilen diğer adaların devri şarttı ve Güney Arnavutluk sorununun bununla bir ilgisi yoktu.

Venizelos'un tezlerini uygulama noktasında elini zayıflatan tek unsur Yunanistan'ın İngiltere'nin yanında savaşta yer almıyor olmasıdır. Bu arada 1915'ten itibaren İtilaf Devletleri'yle anlaşan İtalya daha güçlü bir konuma gelmiş, adaları İngiltere ve Fransa nezdinde kendi adına tescillerken, Avlonya ve Saseno bölgesindeki hâkimiyetini de kabul ettirmiştir. Psikolojik üstünlüğü ele geçiren İtalya, Venizelos'un ayrılıkçı hareketini baltalamaya ve Yunanistan'ı bir şekilde savaşın dışında tutmaya çalışmıştır. İtalyanlar açısından Venizelos, Yunan tahtında oturan Konstantin'den çok daha tehlikeli bir siyasetçidir. İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmeyerek İtalya'nın

---

56 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

57 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

istediği tarzda bir politika yürüten Konstantin'e karşı İngiltere'nin yanında savaşmaya istekli Venizelos, Helenistik düşünceleri İtilaf Devletleri'ne kabul ettirebilecek potansiyele sahiptir ve bu durum İtalyanları fazlasıyla endişelendirmektedir. İtalya'yı haklı çıkaracak şekilde Selanik'te ayrı bir hükümet kuran ve İtilaf Devletleri'nin desteğini alan Venizelos, bir yandan Yunanistan'ı savaşa sokmaya çalışırken diğer yandan adaları kazanmak için uluslararası girişimlere devam etmiştir. Venizelos'un savaşa dâhil olma konusundaki istekli tavrı, tezlerinin İngiltere ve Fransa nezdinde dikkate alınmasını sağlıyordu. Nitekim 1915'ten buyana Oniki Ada ve Güney Arnavutluk sorununda pozisyon kaybeden Yunanistan'ın talepleri, Selanik yönetimiyle yeniden İngiltere ve Fransa'nın gündemine gelmiştir.

Venizelos'un çabaları karşısında Atina'daki hükümet de boş durmamış sorunları Yunanistan'ın lehine çözebilmek için çalışmıştır. Ülkede 1915'ten sonra iktidar konusunda bir dualite söz konusudur fakat Yunan halkı Güney Arnavutluk ve Oniki Ada konusunda hemfikirdir. Dolayısıyla bu iki milli mesele karşısında Selanik ve Atina benzer politika takip etmiştir. Savaşın devam ettiği günlerde İtalya en kötü senaryo dâhilinde adalardaki pozisyonunu güçlendirmeye yönelik adımlar atarken Atina hükümeti boş durmamıştır. Venizelos'un geçici olarak nitelediği Güney Arnavutluk sorununu kendi lehine oldubittiye getirmek için harekete geçen Skouloudhis Hükümeti 16 temsilcinin Yunan parlamentosuna katılmasına onay vermiştir⁵⁸. Bunun arkasından bölgenin kademeli şekilde ekonomik ve siyasi olarak Yunan Krallığı'na entegre edileceği duyurulmuştur. Bu girişimler karşısında İtilaf Devletleri'nin notasına maruz kalan Atina, sorunun müzakere masasında çözüleceği garantisini tekrarlamış ancak Avrupalı devletlerin tepkisini önleyememiştir⁵⁹.

Yunanistan'daki iç siyaset 1917'nin başlarından itibaren daha da hareketlenmiş, Atina ve Selanik hükümetleri arasındaki iktidar kavgası alevlenmiştir. Bu arada savaşın gidişatındaki belirsizlik Yunanistan'a olan ihtiyacı artırırken İtilaf Devletleri bu konuda daha etkili bir politika takip etmeye başlamıştır. Konstantin'in tarafsızlığını devam ettireceği yönündeki açıklamaları başta Fransa olmak üzere İngiltere ve diğer müttefiklerin Konstantin karşıtlığını ileri boyutlara taşımıştır. Atina'nın tarafsızlık politikasından rahatsız olmayan tek taraf İtalya'dır. Roma, ulusal çıkarları gereği Venizelos'un yayılcı politikasına bir engel olarak gördüğü

58 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

59 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

Konstantin'le ilişkilerini devam ettirmiştir. Bu dönemde İtalya Başbakanı Baron Sonnino'nun Yunan kralına vermiş olduğu destek muhalif çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır⁶⁰. Fakat bu destek etkili olmadığı gibi ilerleyen günlerde gelişmeler Konstantin'in aleyhine seyretmiştir. İngiltere ve Fransa'nın Konstantin düşmanlığı çok geçmeden bir darbe girişimine neden olmuş, Fransız ordusunun Atina'yı kuşatmasıyla başlayan süreçte tutunamayan Yunan kralı nihayet tahtını oğlu Aleksander'a terk ederek ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Konstantin'in ülkeden ayrılmasıyla birlikte Venizelos yeniden başbakanlık koltuğuna oturmuş ve bu dönemden itibaren Yunanistan'ın politik tutumunda dramatik bir değişim yaşanmıştır.

Yunanistan'daki iktidar değişikliği, İngiltere ve Fransa'nın Konstantin'i gönderme kararını istemeyerek de olsa kabul eden İtalya açısından olumsuz bir gelişmedir. İktidardaki Venizelos, bir süre sonra İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa dâhil olmuş ve böylece Helenizm projesi kaldığı yerden devam etmiştir. Yeni dönemde geleneksel dış politikasını konsolide eden Venizelos, Oniki Ada ve Arnavutluk konusunu daha fazla gündeme getirmeye başlamıştır. Yunanistan'daki iktidar değişikliğiyle telaşlanan İtalya'nın ilk tepkisi güney dâhil olmak üzere Arnavutluk'u himayesine almak olmuştur. Roma, bunun arkasından askeri müdahaleye başlamıştır. Fakat Yunan nüfusun yaşadığı bölgelere İtalyan askerlerinin girmesinin bölgedeki karışıklığı artıracaklarını düşünen İngiltere ve Fransa'nın müdahalesiyle İtalya, sonraki süreçte askerlerini 1913 sınırlarına geri çekeceğini taahhüt etmiştir. İtalya'nın bu girişiminin müttefikler nezdinde destek görmeyişi, Yunanistan'ın İtilaf safında savaşa girmesinin bir sonucudur. Bu durum İtalya'nın elinin zayıfladığının bir göstergesidir. Üstelik bölgesel rakibiyle aynı safta savaşıyor olmak, İtalyan dış politik söyleminde bir takım güncellemelerin yapılmasını gerektirmiştir.

İtalya, 1917'nin sonlarına doğru gerçekleşen iktidar değişikliğiyle birlikte dış politik tavrında beklenen güncellemeyi gerçekleştirmiştir. Aslında Venizelos'un yeniden iktidara gelmesinin ardından İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'la ilişkilerini tesis etmesiyle İtalya'daki Sonnino Hükümeti de tavrını kısmen değiştirmek zorunda kalmıştır. Başbakan sık sık müttefikleriyle olan ilişkilerin uyumundan söz ederken artık Yunanistan'la zıtlık yoluna gidemeyeceğinin farkındadır. Hatta iktidarının son dönemlerinde Sonnino hükümetinin Yunanistan'la ilişkileri düzeltebilmek için bazı adımlar atacağı söylentisi İtalyan kamuoyunun bir kısmında rahatsızlık yarat-

---

60 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

mıştır⁶¹. Taraflar arasındaki söylemin müttefik ilişkisi tarzına dönüşmesi Orlando'nun Ekim 1917'de İtalya'da iktidara gelmesiyle olur. Bu dönem Yunanistan'la ilişkilerin gidişatı açısından önemlidir zira iktidar değişikliği ilişkilerin seyrini olumlu yönde etkilemiştir. Orlando'nun başbakanlığı tam da Yunanistan'ın İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa dâhil olduğu döneme denk gelir. Savaş tüm hızıyla devam etmektedir ve İtalya ve Yunanistan artık aynı safta yer almaktadır. Bu durum ister istemez iki tarafın dış politikasına yansiyacaktır.

İtalya yeni dönemde dış politikada Mazzini geleneğini canlandırma-ya çalışırken Yunanistan'la ilişkilerin düzeltilmesi öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Bu politika çerçevesinde Güney Arnavutluk ve Oniki Ada sorununun bir çözüme kavuşturulması beklenmektedir. Bu arada İtalya'nın Atina büyükelçisi olan Kont Bosdari'nin yerine Baron Romano d'Avezzana'nın atanması, ilişkilerin yumuşama eğilimini hızlandırmıştır. Yeni büyükelçi, Aleksander ile yaptığı ilk görüşmede iki ülkenin kader birliğine vurgu yapmış ve bu ifadeler Yunan basınında geniş yer bulmuştur. İtalya, adaları elinde tutmak konusunda ısrarcı olmadığını dile getirerek Yunan tarafını rahatlatmaya çalışmıştır. Ancak tek taraflı adımlar atılmasına da sıcak bakmayan İtalya için Arnavutluk sorunu yeni dönemde önemini korumaktadır⁶².

İktidar değişikliğiyle ilişkilerin yumuşama eğilimine girmesi İtalyan basınında olumlu karşılanmıştır. Bu dönemden itibaren ulusal basında Yunanistan'la ilgili haberler sıkça yer almıştır. Roma basınında ön plana çıkan düşünceler genellikle Helenizm'in güçlü bir alt yapıya sahip olduğu ve İtalya'nın onun karşısında durma girişimlerinin kendisine zarar vereceği yönündedir. Basın çevrelerinde Helenizm'in İtalyan çıkarlarıyla doğrudan çatışmadığına, hatta aynı yönde olduğuna yönelik fikirler dile getirilir olmuştur⁶³. Yunanistan'la varılacak bir anlaşmanın İtalya'yı muhtemel bazı risklerden koruyacağına ve uluslararası sistemdeki pozisyonunu güçlendireceğini söyleyenler bile vardır. Bu düşüncede olanlar kendi çıkarlarının Akdeniz'e kıyısı olmayan devletlerin denize ulaşmasını engellemekle korunacağına inanıyordu ve bu anlamda Avusturya tehlikesi daha ön plana çıkıyordu. Bu durum biraz da Avusturya'nın devam eden savaşta karşı safta yer almasıyla ilgilidir. İtalya'daki iktidar değişikliğiyle pek ilgilenmeyen Venizelos, geleneksel tezlerini savunmaya devam etmiştir. Aynı günlerde Atina

61 *The Times* (London, England), Tuesday, Jul 10, 1917; pg. 5

62 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

63 *The Times* (London, England), Tuesday, May 28, 1918; pg. 5.

Büyükelçisi Baron Romano ile görüşen Yunan başbakan, Güney Arnavutluk ve Oniki Ada'nın Yunanistan'a devredilmesi gerektiğini bir kez daha dile getirmiştir⁶⁴.

İki taraf savaşın sonuna doğru söylemini yumuşatmış olsa da aslında Oniki Ada ve Güney Arnavutluk konusundaki temel tezleri değişmemiştir. Müzakere masasına doğru ilerlerken ortaya çıkan yumuşama eğiliminde yalnızca müttefik safta savaşıyor olmak etkilidir. Savaş bittiğinde ise rekabet kaldığı yerden üstelik çok daha şiddetli şekilde geri dönecektir. 1917'de Yunanistan'ın İtilaf Devletleri tarafında savaşa dâhil olması ve göstermiş olduğu başarı sonrasında Venizelos, Paris'e kabarık bir talepler listesiyle gitmiştir. Venizelos, 30 Aralık 1918'de konferansa sunulmak üzere hazırladığı metinde Yunanistan'ın adalar dâhil olmak üzere bütün toprak taleplerini açıkça ortaya koymuştur. Buna göre adaların tamamının ve Güney Arnavutluk'un Yunanistan'a verilmesi isteniyordu. 1915'te İtilaf Devletleri ile İtalya arasındaki anlaşmayı kabul etmekle birlikte Yunan başbakan 1915'te henüz self determinasyon gibi bir kavramın olmadığı tezinden hareketle yeni durumda Yunan nüfus çoğunluğuna vurgu yaparak adaların tamamını talep ediyordu⁶⁵. Buna karşın Güney Arnavutluk konusunda da taviz vermeye pek niyetli değildir. Wilson'dan adalar konusunda destek alacağından emin olan Venizelos, İtalyanların şiddetli bir itirazı halinde birkaç taviz vererek bu işi halletmeyi amaçlamıştır⁶⁶ fakat bunun kolay olmayacağı, Paris Konferansı'nda İtalya'nın sert muhalefetiyle ortaya çıkmıştır.

Sonuç

II. Meşrutiyet sonrasında işbaşına gelen Osmanlı hükümetleri Avrupalı devletlerin sömürgeci ve realist politikaları karşısında alternatif üretmekte zorlanmış ve 20. yüzyılın başında ciddi toprak kayıplarının yaşanmasına neden olmuşlardır. Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhak etmesinin ardından İtalya'nın Trablusgarp'a saldırması ve sonrasında Balkan Savaşları ile yaşanan süreç Osmanlı Devleti adına dramatik geri çekilmelere sahne olmuştur. Birbirini takip eden iki savaş neticesinde Afrika'nın kuzeyindeki son toprağını İtalya'ya bırakmak zorunda kalan Osmanlılar, aynı zamanda anakara olarak nitelendirdikleri Balkanlardan çekilmek durumunda kalmıştır. Bu kayıplar diğer yandan Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki etkisinin de sonuna

---

64 CAB/24/63, Memorandum on Greco-Italian Relations, 19 August 1918.

65 F.O. 608/37/1, Greece Before the Peace Conference, January 13, 1919.

66 F.O. 608/37/1, No: 161, From Harold Nicolson to Foreign Office, January 13, 1919.

işaret eder. Söz konusu dönemde Akdeniz'in karşı kıyısında stratejik ve ekonomik olarak büyük bir anlam ifade eden Trablusgarp'ı ve adaların neredeyse tamamını kaybetmek Osmanlı Devleti açısından ciddi bir güç daralması anlamına gelmektedir.

İtalya ve Yunanistan'ın yüzyılın başından itibaren uygulamaya koyduğu yayılcı ve sömürgeci politika tercihleri en çok Osmanlı Devletini etkilemiştir. Zira bu dönemde Akdeniz'in doğusuyla ilgili herhangi bir uluslararası proje doğrudan Osmanlı coğrafyasını hedef almıştır. Trablusgarp ve Balkanlarla başlayan süreç adaların kaybedilmesiyle devam ederken, kötü gidişata dur diyemeyen İstanbul'daki iktidarın uluslararası siyaseti anlamaktan uzak dış politikası ve diplomatik konulardaki acemiliği adalar sorununda Türkiye'nin elini büyük oranda zayıflatmıştır. Adaların elde tutulması konusunda İttihat ve Terakki iktidarının başarılı olduğu söylenemez. Anadolu'nun yanı başındaki adaların bir daha dönmemek üzere kaybedilmesi bir anlamda Türkiye'nin Akdeniz'deki son varlık simgelerinin de yok olması demektir.

Osmanlı Devleti müdahil olmasına rağmen, Oniki Ada sorununun etkili tarafları İtalya ve Yunanistan'dır. İki devlet arasındaki yayılcı rekabet süreci, adalar sorununa farklı bir anlam katmıştır. Müzakere masalarında İtalyan ve Yunan diplomatlar karşılıklı olarak sorunları tartışırken, amaçlarına ulaşmak için diğer birçok sorunu diplomasinin birer aracı olarak kullanmışlardır. Bu doğrultuda Oniki Ada üzerine yapılan müzakerelerin temel gündem maddelerinden biri Güney Arnavutluk olmuştur. Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları'yla devam eden süreçte ortaya çıkan Oniki Ada sorunu zamanla adeta Güney Arnavutluk meselesinin ayrılmaz bir parçasına dönüşmüştür. İtalya ile Yunanistan arasında çekişmeye neden olan Güney Arnavutluk konusunda yaşanan gelişmelerin, Oniki Ada sorununun Osmanlı lehine çözülememesinde etkili olduğu söylenebilir.

Yunanistan'ı rakip olarak gören İtalya, Oniki Ada'yı ilerleyen dönemlerde tahliye etmekte isteksiz davranmış, adaları Yunanistan'a karşı kullanmayı hedeflemiştir. Dolayısıyla Oniki Ada, İtalya açısından Osmanlı Devleti'ne iade edilmesi gereken bir teminattan ziyade, müzakere masalarında kullanılabilecek bir koz olarak görülmüştür. Bu doğrultuda en başından itibaren İtalya'nın adaları Osmanlı Devleti'ne yönelik bir tedbir olmasının yanı sıra rakip Yunanistan'a karşı da bir koz olarak işgal ettiği söylenebilir. Nitekim Yunanistan'ın Balkan Savaşları sırasında kuzeydeki adaları ele geçirmesi, Atina'nın adalar konusundaki hassasiyetini ortaya koymuştur. İki devlet dünya savaşının son döneminde aynı safta savaşmasına rağmen bu durum tarafların söz konusu sorunlara yaklaşımını ciddi anlamda etkileme-

miştir. Her ne kadar Yunanistan'ın savaşa dâhil olmasıyla birlikte İtalya, Yunan karşıtı söylemini yumuşatsa da iddialarından vazgeçmeyeceğini çeşitli ortamlarda açıkça dile getirmiştir.

İtalya'nın Oniki Ada'yı işgaliyle başlayan süreçte ortaya çıkan uluslararası diplomatik tavır I. Dünya Savaşı'nın sonucunda yaşanacakların habercisi olmuştur. Müzakerelerin karar metinleri çoğu zaman birbiriyle çelişmiş, alınan kararlar büyük oranda uygulanamamıştır. İtalya'nın taahhüdü olan adaların Osmanlı Devleti'ne iadesi hiçbir zaman gerçekleşmediği gibi Avrupalı devletler konjonktürel gelişmelerin etkisiyle yöntemlerini güncellemişler fakat politikalarını hiçbir zaman değiştirmemişlerdir. Batılı diplomatlar uluslararası sorunları kendi çıkarları doğrultusunda çözmeye uğraşırken Kardinal Richelieu'nun ruhu müzakere masalarından eksik olmamış, dünya savaşının ardından gerçekleşen müzakere süreçleri bile Oniki Ada ve Güney Arnavutluk sorununun “*evrensel hukuk*” çerçevesinde çözülmesini sağlayamamıştır.

Kaynakça

İngiliz Arşiv Belgeleri

CAB/24/63.
F.O. 41560/106/13/44.
F.O. 1929/98/14/44.
F.O. 34514/32304/13/44.
F.O. 2913/106/13/44.
F.O. 25462/13439/14/19.
F.O. 484/98/14/44.
F.O. 754/98/14/44.
F.O. 4474/98/14/44.
F.O. 24936/13439/14/19.
F.O. 27539/98/14/44.
F.O. 608/37/1.
F.O. 7684/580/90.
F.O. 17942/13799/13/44.
F.O. 21878/13799/13/44.
F.O. 55760/13799/13/44.

Osmanlı Arşiv Belgeleri

BOA. HR.SYS. 171/73
BOA.DH.SYS. 75/1.
BOA.BEO. 4009/300665.
BOA.MKTMHM. 740/19.
BOA..BEO. 4191/314252.
BOA. BEO. 4190/314243.
BOA.BEO. 4116/308629.
BOA.DH.SYS. 75/1.
BOA. MTZ.KB. 3/63.
BOA.BEO.4190/314235.
BOA. BEO. , 4064/304771.
BOA. DH.EUM.MH. , 246/42.
BOA. DH. ŞFR. 52/191.
BOA.BEO. 4091/306753.
DH.İ.UM.EK. 89/53.

Diğer Kaynaklar

- Arslan, Ali. "Yunanistan'ın Doğu Ege Politikası ile Osmanlı Devleti'nin Adalardaki Halkla İlişkileri ve Yardımları." *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 12 (1998): 23-36.
- Bosworth, Richard. "Britain and Italy's Acquisition of the Dodecanese, 1912-1915." *The Historical Journal*, 13, 4 (Dec., 1970):683-705.
- Bosworth, Richard. *Italy the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy before the First World War*. Cambridge: Cambridge: University Press, 2005.
- Çelebi, Mevlüt. *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*. Ankara: TTK. Yayınları, 2002.
- Goldstein, E. "Great Britain and Greater Greece 1917-1920." *The Historical Journal*, 32, (1989): 339-356.
- Hayta, Necdet. "Rodos ile 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)." *OTAM Dergisi*, 5, 5, (1994): 131-144.
- Karakaş, Nuri. "Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanması'nın Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)." *Gazi Akademik Bakış*, 6, 12 (Yaz 2013): 81-109
- Kurtcephe, İsrail. *Türk İtalyan İlişkileri 1911-1916*. Ankara: TTK Yayınları, 1995.
- Küçük, Cevdet. Oniki Ada, Diyanet İslam Ansiklopedisi, yıl:2007, cilt:33, s. 353-355.
- Öreñç, Ali Fuat. *Yakındönem Tarihimize Rodos ve Oniki Ada*. İstanbul, 2006.
- Roucek, Joseph S. "The Legal Aspects of Sovereignty Over the Dodecanese." *The American Journal of International Law*, 38, 4 (Oct., 1944): 701-706.
- Şıvgın, Hale. *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri: Trablusgarp Savaşı'nda Mustafa Kemal Atatürk'le İlgili Bazı Belgeler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1989.
- Taşkıran, Cemalettin. *Oniki Adanın Dünü ve Bugünü*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1996.
- Turan, Şerafettin. "Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hakimiyetinden Çıkışı." *Belleten*, Cilt XXIX, 113, (Ocak 1965): 77-119.
- <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/boshtml/bos142.htm>, Erişim Tarihi: 6 Nisan 2016.
- The Times Digital Archive.